

MISKOLCI CSULYAK ISTVÁN
PEREGRINÁCIÓS ALBUMA

Jóllehet több évtizedes megkéséssel és csak az utóbbi években, de végre a magyar szakirodalom is felfigyelt a kéziratárakban porosodó peregrinációs albumokra. A XVII—XVIII. században külföldön járt diákok „úti emlékkönyve-”inek hasznosítására ugyan Bucsay Mihály már 1942-ben jó példát szolgáltatott azzal, hogy Szemián Mihály németországi tanulmányútját albuma alapján mutatta be, kísérlete azonban nem talált követőkre.¹ Több mint két újabb évtized múlt el, amíg Herepei János részletes közlése Tállyai Putnoki János „emlékkönyve”-ből² e forrásfajta információinak gazdagságára és természetére, Paul Kárpáti, Szent-Iványi Béla és Tarnai Andor közös tanulmánya a Steinitz-emlékkönyvben³ pedig az albumok műfaji kérdéseire, a hasznosításukkal kapcsolatos kérdésekre és az európai összefüggésekre, háttérre terelte rá a figyelmet. Egyidejűleg tehát egyszerre két oldalról is reflektorfénybe kerültek a peregrinációs albumok. Azokra a nagy lehetőségekre viszont, amelyeket régi művelődésünk és a kortárs Európa szellemi élete közötti kapcsolatok feltárásához ezek az albumok kínálnak, Keserű Bálintnak éppen e folyóiratban megjelent dolgozata nyújtott módszertanilag is tanulságos, magas színvonalú példát.⁴ Bár mindaz, ami ebben a vonatkozásban eddig történt, irodalomtörténeteseknek köszönhető, a fenti eredmények után ma már nem lehet kétséges, hogy a külföldjárásnak ezek a régi emlékei a kutatók ennél jóval szélesebb köreinek érdeklődésére számíthatnak.

Miután a külföldi, elsősorban a német szakirodalom már részletesen tisztázta a peregrinációs albumokkal kapcsolatos forrástani kérdéseket, a magyar kutatás — ezek megismerése után — beérheti anyagának számbavételével és az esetleges helyi sajtóságok tisztázásával.⁵ Egyik ilyen különbség, hogy az „album amicorum” használata nálunk, legalábbis a XVI. század végétől számított másfél évszázad alatt, kizárólag a külföldi főiskolákon tanult személyek körére korlátozódott. Német földön — ahol ezeknek az emlékkönyveknek a divatja legerősebb volt — nemesi, sőt főúri tulajdonosok mellett kereskedőktől, iparosoktól, fogadósoktól és más polgári sze mélyektől is maradtak fenn hasonló célú albumok (*Stammbücher*⁶). A magyar társadalom köréből eleddig nem ismeretesek olyan XVI—XVII. századi nemesi, vagy pol-

¹ Szemián Mihály tanulmányútja 1770—74-ben Halleban, Jenában és más két német egyetemen, úti emlékkönyve alapján. Bp. 1942.

² Tállyai Putnoki János emlékkönyve. Adattár. XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. I. Bpest-Szeged, 1965. 146—160.

³ *Das Stammbuch von Michael Rotarides*. Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung. Berlin, 1965. 214—230.

⁴ Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. ActaHistLittHung IX. Szeged. 1969. 3—46.

⁵ Robert és Richard Keil, *Die deutschen Stammbücher des sechszehnten bis neunzehnten Jahrhunderts*. Berlin 1893. — A peregrinációs emlékkönyvekről tömör jellemzést ad Keserű: *i. m.*, 4—5.

⁶ L. Kárpáti — Szent-Iványi — Tarnai: *i. m.*, 214—5. id. irodalmat.

gári album-tulajdonosok, akik éppen tanulmányaik révén ne volnának értelmiségieknek minősítendőek. Ha tehát a magyar régiségben az „album amicorum” csak az értelmiségi réteg legképzettebb, külföldön tanult tagjaira jellemző forrásfajta, ez újabb érv mellett, hogy minél behatóbban foglalkozunk ezekkel az emlékekkel.

A külföld gazdag forrásanyagában a peregrinációs albumok inkább kuriózum számba mennek, és az értelmiség történetére vonatkozóan korántsem olyan súlyú források, mint nálunk. Mégis ott a részlettanulmányok végtelen sora, több összefoglaló munka és egy sereg (olykor hasonmás) szöveggözlés foglalkozik velük. A magyar művelődéstörténet számára viszont egyenesen hézagpótló jelentőségűek a peregrinációs albumok. Külföldön tanult ifjaink közül ugyanis csak nagyon kevés hagyott maga után naplót, útleírást. Az idegenben szerzett élményeiről inkább csak hazaküldött leveleikben számoltak be patrónusaiknak, egykori tanáraiknak, vagy családi és baráti körük tagjainak. E leveleknek viszont elenyészően jelentéktelen töredéke került el napjainkig az enyészetbe. Újfalvi Imre Keserű Bálinttól feldolgozott albuma kitűnő példa arra, hogy szellemi életünkben jelentős szerepet játszó személyek esetében is gyakran csak e szűkszavú bejegyzések segítségével tisztázhatók azok a hatások, amelyek a Nyugateurópában megfordult itteni diákok peregrinációja alatt érhették. Egyéb források híján tehát számunkra ezek az albumok, legtöbb esetben, elsősorú fontosságúakká lépnek elő annak ellenére, hogy tudjuk, mennyi e bejegyzésekben a divat szülte konvenció, és ma már milyen nehéz különválasztani a felületes diák-ismeretségeket őrző bejegyzések közül a sorsdöntő, embertformáló szellemi találkozásokról tanúskodókat. Mindenképpen jellemzőnek vehető azonban, hogy a peregrináló — személyi vonzódásból, vagy divatnak hódolva — kiktől kért bejegyzést albumába, akárcsak az, hogy az illető ismerős melyik jeles személy rézmetszetű arcképe mellé róttá be sorait. Ugyanis mindkettő értékelést fejez ki, melyre a kutatóknak érdemes figyelemmel lenniük. Ritka az olyan szerencsés eset, mint a Miskolci Csulyak Istváné, hogy útinapló, levelezés és album is maradt fenn külföldi tanulmányútjáról.⁷ Viszont éppen ez a kivétel győzhet meg bárkit arról, hogy az albumok információs mennyire fontosak a kapcsolattörténeti vizsgálódásokban az érintkezések pontos lokalizálását és datálását illetően. E bejegyzések önmagukban — éppen szűkszavúságuk következtében — a kapcsolatok mélységét, lényegét illetően többnyire keveset árulnak el, de azzal, hogy figyelmeztetnek létezésükre, a kutatókat tényleges tartalmuk feltárására indítják.

Az „album amicorum” vezetése ugyan a peregrináció alatt volt a legélénkebb, de többnyire később sem szűnt meg, hanem a tulajdonosok rendkívüli alkalmakkor, életük végéig gyarapították újabb szövegekkel. E késői bejegyzések jellege azonban már változik az itthoni adottságoknak megfelelően. Míg a külföldi bejegyzők szinte kivétel nélkül a művelt elit „respublica litteraria”-jának tagjai, itthon a litteratus papok, mesterek, nótáriusok és szekretáriusok mellett a szellemi élet pártfogóinak tekintett hatalmasok nyernek köztük teret. A feudális világ nagyurai elfogadták a formálódó értelmiségnek azt az értékelését, hogy peregrinációs albumban bejegyzéssel szerepelni megtiszteltetés, a szellemi elítthez való számítást jelent. A peregrinációs album tehát itthoni utóéletében is megmarad az értelmiségi réteg története becses forrásának. Azoknak a betűvel, könyvvel egyre szorosabb kapcsolatba kerülő személyeknek bizalmas emlékei az albumok, akik ugyan általában maguk nem művelték a tudományokat, vagy az irodalmat, de mégis a korszerű irodalomkutatás vizsgálódási körébe esnek, mert olvasóközönségként annak éltető elemét alkották. Az itthoni bejegyzések jelentőségét az annyira kívánatos személytörténeti vizsgálódások számára

⁷ Kéziratosságotól teljes és értékelő áttekintést nyújt: RMKT XVII. 2. 281—399.

nagy mértékben növelik az utólagosan hozzájuk fűzött életrajzi adatok. Az album tulajdonosának ugyanis módjában állott itthoni ismerősei életpályáját figyelemmel kíséreni, hivatali előmenetelük állomásait, vagy elhalálkozásuk idejét, életkorukat az emléksoruk mellé feljegyezni. Éppen ezért az albumok ilyen természetű pontos bejegyzései az anyakönyvek vezetését megelőző időszakra vonatkozóan rendkívüli értékűek. Kiaknázásuk ebből a szempontból szintén kívánatos volna.

A peregrinációs album bejegyzései tehát közvetett és nem is mindig teljes biztonsággal értelmezhető jelzői annak az összeköttetés-hálózatnak és hatás-szövevénynek, melyben a külföldön járó diák tanulmányai lezajlottak. Ezért értékben elmaradnak nemcsak az útinaplók, hanem az ún. omniarium-ok mögött is. Bár ez utóbbiak szintén csupán epizódokat rögzítenek a peregrinációból, pillanatfelvételekhez hasonlóan, belőlük mégis biztonságosabban kihámozható a diák érdeklődése, tényleges élményanyaga, hiszen mindenek könyvébe éppen azokat jegyezte fel a látottakból, hallottakból és olvasottakból, amiket emlékezetre méltónak, fontosnak minősített. Az omniariumok formailag többnyire igénytelen és szintén mozaikszerű szövegeivel szemben viszont az albumok információinak nagy előnye, hogy általában egészen pontosan datáltak és lokalizáltak. A XVI—XVII. század fordulójáról való bejegyzések esetében persze számolni kell az ó és az új naptár párhuzamos használatából eredő időrendi eltolódásokkal. Bizonyos protestáns körök ugyanis meglehetősen szívóssággal ragaszkodtak a Julianus-naptár szerinti keltezéshez. Így nem tekinthető véletlennek, hogy Miskolci Csulyak albumának összes wittenbergi, zerbsti, lipcsei bejegyzései ónaptár szerint datáltak.

Kár, hogy Miskolci Csulyak egyébként rendkívül gazdag irathagyatékában nem maradt fenn külföldi omniariuma is,⁸ mert az jól megvilágíthatná a peregrináció során keletkezett, itt tárgyalt forrásfajták egymáshoz való viszonyát. Az album és az omniarium alapja, forrása az útinaplónak, mely voltaképpen összefüggő előadása az előbbiekben sebtében rögzített mozzanatoknak, tényeknek. Az útinapló tehát igényesebb műfaj és ezért készült belőle viszonylag kevés. Omniariuma és albuma minden külföldön járt diáknak lehetett. Az előbbiek zöme azonban, a feljegyzések hevenyészett formája következtében, a tulajdonos halála után ritkábban számíthatott nemzedékeken át tartó megőrzésre. Az albumokat viszont a híres tudósok, előkelőségek kézírása miatt, „pro decore familiae”, az utódok is gondosan őrizték; a benne található rézmetszetű arcképek, festett címerek pedig korán könyvészeti érdekességgé, a bibliofília tárgyává avatták ezeket az emlékeket. Ezért alkotják ma az albumok, a levelezést nem számítva, peregrinációs forrásaink legnépesebb csoportját, melynek számbavétele és feldolgozása az irodalomkutatáson kívül a legtágabb értelemben vett művelődéstörténetnek és személytörténetnek szintén sürgető érdeke.

Ez a feladat erdélyi viszonylatban már napirendre is került a Románia területén levő könyvtárakban található peregrinációs albumok nyilvántartásának elkezdésével. Különösen a szász városok gyűjteményeiben maradt fenn gazdag anyag, de az erdélyi magyar művelődéstörténet szintén becses információkat remélhet ebből a forrásanyagból. A romániai gyűjteményekben természetesen akadnak nem helyi provenienciájú albumok is. Pl. ilyen Miskolci Csulyak István itt ismertetésre kerülő albuma e sorok írójának tulajdonában. Amiként ebben szintén szerepelnek erdélyi diákok bejegyzései, ugyanúgy eleve számolunk nemcsak a magyarországi, szlovákiai, stb. könyvtárakban őrzött erdélyi albumokkal, hanem azzal is, hogy az ottani diákok emlékkönyvei szintén bőven rejthetnek magukban az erdélyi kutatás szempontjából

⁸ A *Diarium Apodemicum* nyilvánvalóan nem tekinthető annak, hiszen e kötet csupán Csulyak hazaérkezése után öltött magára omniarium jellegét. Vö. RMKT XVII. 2. 312.

fontos információkat. Persze kívánatos volna a németországi, hollandiai és angliai albumokban előforduló itteni bejegyzések rendszeres felderítése is. Úgy, amint ezt évtizedekkel ezelőtt Wertner Mór kezdeményezte.⁹ Erről azonban, sajnos eleve le kell mondanunk az átnézendő anyag mennyisége miatt. Legfeljebb a diákjainktól egykor előszeretettel látogatott egyetemek könyvtáraiban lehetne könnyebb szerrel eredményhez vezető kutatásokat kezdeményezni.

Elképzelésünk szerint a romániai köz- és magángyűjteményekben fellelhető peregrinációs albumok számbavételét jegyzékük közzététele fogja lezárni. Ez, a legszükségesebb bibliográfiai adatokon kívül, csupán a tulajdonos személyét és azokat a külföldi helyeket nevezi meg, ahol a bejegyzések zöme keletkezett. A kötetek tartalmáról való részletes tájékoztatást az alábbihoz hasonló módon kíséreljük meg, egyelőre csak azokban az esetekben, ahol a tulajdonos személye, vagy a bejegyzések fontossága ezt a kutatás szempontjából kívánatosá teszi. Az alábbi közlés tehát a peregrinációs albumok információinak minél summásabb, de az összes fontos részletet mégis tartalmazó ismertetésére irányuló kísérletnek tekintendő.

Miskolci Csulyak István (1575—1645), sok más kortársához hasonlóan, Nicolaus Reusnerus *Icones sive imagines vivae litteris clarorum virorum Italiae, Graeciae, Germaniae, Galliae, Angliae, Hungariae* c. közkedvelt munkáját használta peregrinációs albumként. Ennek 1589. évi bázeli kiadását egybekötötte ugyane műnek egy 433 levelet számláló korábbi változatával. Ez utóbbi megjelenési helye és ideje még tisztázásra vár, minthogy címlapja hiányzik; előszava azonban 1587-ben kelt. A kötet élére beragasztott, kézzel írott címlap szövege kétségtelenné teszi, hogy e többszáz rézmetszetű arcképpel ékesített két könyvet Csulyak peregrinációja kezdetén G. Örlitzben vásárolta, mindjárt odaérkezése után. Eredetileg minden nyomtatott levél után egy tiszta következett a bejegyzések részére. Ezekből azonban ma már több hiányzik, néhány nyomtatott levéllel és metszettel együtt. A csonkulások mértéke azonban a számozás alapján pontosan megállapítható. Miskolci Csulyak indulásakor, látóhatárolag minél több bejegyzést kívánt gyűjteni, mert a testesre dagadt kötet végére egy ívfüzetnyi tiszta levelet is tétetett. Ma már ezekből is több elkallódott, minthogy a kötés hátsó fatáblája kettétört és elveszett. Ezekkel az előkészületekkel azonban nem áll arányban a bejegyzések száma. Miskolci Csulyak albuma ugyanis a maga 170, részben azonban itthoni bejegyzésével nem haladja meg a peregrinációs albumok szokott méreteit. Ennek magyarázata valószínűleg abban található meg, hogy Csulyaknak Heidelbergből sürgősen kellett hazaindulnia, és már nem maradt ideje albumával kapcsolatos tervei megvalósításához. A bejegyzések gyűjtésére ugyanis rendszerint az elutazást megelőző időszakban, a búcsúzások kapcsán került sor. A z album ma erősen megrongálódott aranyozott barna bőrkötésének első tábláján *S. P. M. 1601.* (=Stephanus Pastoris Miskolcinus) tulajdonosjelzés látható. A kötetstáblák összefogására szolgáló bőrszalag és az aranymetszés mutatja, hogy Miskolci Csulyak István különösen jó móddal készített, rangos albumot akart magának, melyért nem kell majd szégyenkeznie ama előkelőségek előtt sem, akiknél a gondjaira bízott Thököly Miklós révén meg kellett fordulnia.

Az album bejegyzései formai és nyelvi tekintetben az általános gyakorlatot követik.¹⁰ Zömükben tehát latin nyelvűek, bár (főleg latinnal vegyesen) görög, héber és modern (német, olasz, francia, cseh) nyelven írottak szintén előfordulnak közöttük. Tisztán magyar nyelvű bejegyzés egyetlen akad az albumban, de nem a peregrináció

⁹ *Magyarok külföldi emlékkönyvekben.* Erdélyi Múzeum, XXI (1904). 334—9, 473—6.

¹⁰ A bejegyzések elrendezésével kapcsolatos szokásokról, nyelvükről, a symbolumokról, jelmondatokról tanulságos elemzést nyújt Kárpáti—Szent-Iványi—Tarnai: *i. m.*, 215—20.

idejéből, és nem is értelmiségi személytől származik. Megfigyelhető, hogy a korábbi bejegyzők — köteles szerénykedésből — a kötet vége felé eső lapokra írtak, hacsak mondanivalójukat nem kívánták egy előbb található arcképhez fűzni. Ezért az albumban később kelt bejegyzések állanak előbb. A bejegyzés társítása egy bizonyos személy képével több esetben megfigyelhető. Pl. a prágai Martin Baháczek Huss Jánosnak, a heidelbergi Johann Calvin Zwingli Ulriknak, Jakob Christmann Copernikusnak, a wittenbergi Friedrich Taubmann Melanchtonnak, Johann Scharkanyer nevű erdélyi szász diák pedig Luther Mártonnak a képéhez kapcsolta emléksorait. Az albummá alakított könyv arcképeihez néhány esetben maga Csulyak is tett különböző, többnyire olvasmányjaiból vett megjegyzéseket. Pl. Savonarola képéhez féldoldalas szöveget írt, a Szegedi Kiss Istváné mellé pedig odajegyzi születési és haláladatait. Gyakran feltünteti a bejegyző halálának idejét, helyét, olykor körülményeit is.

Szokás volt rézmetszetű arcképet is ajándékozni albumba való beragasztás céljából. Így kapta Csulyak Heidelbergben Smetius professzortól a kevéssel korábban elhunyt helybeli koszorús költő, Paulus Melissus, két Ortenburg gróftól pedig Beza, valamint Pareus arcképét. De a bejegyző személyiség saját képmásával is megtisztelhetette a peregrináns diákot. Ezen az úton került az albumba pl. Marcus Bydovinus prépostnak, a prágai egyetem rektorának rézmetszetű képmása.

Elterjedtebb szokás lehetett színes rajzokkal díszíteni, vagy díszíttetni a barát albumát. Miskolci Csulyak emlékkönyvében is látható Justinianus császár alakja, egy könyvet tartó kéz a költő Filiczki János bejegyzésének kísérőjeként, vagy egy enyelgő fiatal párt ábrázoló képecske, bizonyára valami diák-kaland megörökítésére. A szövegek legszemélyesebb díszelül azonban a címerek kínáloztak. Ezeknek a dívatja különösen erős lehetett Sziléziában.¹¹ Az ottani helyi gyakorlathoz igazodott Csulyak is, amikor Görlitzben nyitott albumába — amint ez alább idézendő bevezető soraiból kiténik — egyenesen gyűjtötte a címeres bejegyzéseket. Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy az album 13 festett címeréből 9 Görlitzben készült, és két magyarországi kivételével, mind sziléziai személyektől származik. Bár az album Heidelbergben is gazdagodott négy újabb címerképpel, ezek is mind sziléziai diákok meglepően gyakorlott kézre valló munkái.

A bejegyzések eszmetörténeti feldolgozása nem lehet e sorok feladata. Erre megfelelőbb alkalmat kínál Miskolci Csulyak külföldi útinaplójának Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter gondozásában most készülő kiadása. Itt tehát csupán néhány példát hozhatunk fel az albumban rejtőző tudomány-, irodalom- és művelődéstörténeti anyag jellegének érzékeltetésére.

Mindenekelőtt Szenci Molnár Albert 1629. évi bejegyzésére hívjuk fel a figyelmet, melynek hézagpótló fontosságát Herepei János közleménye jól bizonyítja.¹²

Hasonlóképpen az irodalomtörténészek érdeklődésére számíthat Filiczki János alábbi két verses bejegyzése:

Manus caussa Sapientiae

Magnus Anaxagoras haud falso dixerat olim:
Dextera quod veri causa sit ipsa Sophi.
Nam, qui non manibus rem, quam perdiscere tentat,
Urget, is in ventos irrita verba jacit:

¹¹ A sziléziai gyakorlat e sajtóságáról: E. Volger: Schlesiens Vorzeit 1880 (Bd. 3. H. 44.) 445—475.

¹² Szenci Molnár Albert tragédiája. ItK 1966. 160—165. A bejegyzés teljes szövege: uo. 160—1.

Incassumque polo afflatus expectat ab alto:
 Solus enim, artifices qui facit, usus adest.
 Ergo rem quicumque cupis cognoscere magnam:
 Rem magnam assidua volve, revolve manu.

Pietate, humanitate, eruditioneque praestantissimo juveni, domino Stephano P. Miskolczino, benevolentiae ac amicitiae ergo Johannes Filiczkius Farkasfalwanus Gorlicii Lusatorum 17 die Martii anni 1603 scribebat.

Idem Ioannes Filiczki Farkasfalwanus ornatissimo viro, domino Stephano Miskolczino, praeceptori generosi domini Nicolai Teokölij fidelissimo etc.

Stephanus Miskolczius
 (K in C, Z in S mutatis)

Aspera dum saevae sortis me tela fatigant:
 Et mihi dum totus denegat Orbis opem:
 Spem voco: spem sequor: illa mihi contusque salusque est
 Hac fultus, mundi nil mala curo mali.

Tutum illa in dubiis rebus mihi praestat asylum:
Illa cruenta levat damna, metumque fugat.
Ergo Deus, quoties fatis agitabor iniquis,
Fac, me certa tuae spes bonitatis alat.

Brevius

Spes mihi in adversis contusque salusque futura est:
Hac ego munitus, quid fera fata morer?

Eddig is tudott volt, hogy Miskolci Csulyak és Filiczki kapcsolatban állottak egymással, egyidőben tanultak Görllitzen, és hogy Filiczki versben búcsúzott innen távozni készülő társától.¹³ A fenti két versecske újabb emléke kettőjük barátságának.

A bejegyzések között kivételesen akad csipkelődő hangú is, mely vitára ingerelte a későbbi olvasót. Ilyen a Majtényi Andrásé, az erdélyi fejedelmek török tolmácsáé: „Anno domini 1645 die 20 Julii. Hungarus; Hungaria, Vir pessimus, Optima tellus. Est fallax, mendax, Ungarus atque rapax. Apposuit Andreas Majtenj. ” Alatta közel egykorú más kézzel ez olvasható: „Persimilis quondam Majtini redo fuisti, Expertus loqueris, credere Cerdo potest”.

Végül olyan kuriózumok is kerülnek Miskolci Csulyak albumában, mint Csulai György 1644. évi és Huszti N. Zsigmond 1715. évi rovásírásos bejegyzése.¹⁴

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy a peregrinációs album hozhat újat még olyan kivételes részletességgel ismert életpálya esetében is, mint a Miskolci Csulyaké. Kiegészíti életrajzát, az ismeretségi köréről tudottakat, pontosabbá teszi útinaplója előadását, lehetőséget nyújt konzervatív szemlélete gyökereinek feltárására, és magyarázatokkal szolgál a RMTK mintaszerű kiadásából már ismeretes alkalmi versek létrejöttének körülményeire vonatkozóan.

*

Az album adatainak minél tömörebb ismertetése érdekében a bejegyzők neveit nem eredeti sorrendjükben, hanem időrendbe szedve közlöm, a származási helyükre, foglalkozásukra vonatkozó rövidítéseket csak abban az esetben oldom fel, ha értelmezésük nehézséget okozhatna. A bizonytalan olvasatokra zárójelbe tett kérdőjellel hívom fel a figyelmet. A csak évvel jelzett bejegyzéseket az illető esztendő elején sorolom fel. Az egyazon napon kelt bejegyzések esetében a hónapot és napot csak az első név elé teszem ki. Miskolci Csulyak utólagos megjegyzéseit közvetlenül a név után zárójelben találja meg az olvasó. Ezekből könnyen megkülönböztethetők a bejegyzés (latintól eltérő) nyelvével, díszítésével kapcsolatosan, szintén zárójelek között adott esetleges tájékoztatások.

Az album Miskolci Csulyak kezével írt ünnepélyes formájú címlappal kezdődik, melynek két oldalán ez olvasható:

Hanc notitiae, benevolentiae, officiique aram virtuti, eruditioni, pietati, aut saltem rerum istarum amori sacra facturis, observantiae, amicitiae memoriaeque ergo I. m. q. statuit, vovet, dicat Stephanus P. Miscolecinus Ungarus Gorlici Lusatorum anno 1601.

S. P. M.

ad Patronos et Amicos

Thespiadum primo, Musis habitantibus hortos,

Patronisque meis, est sacer iste liber:

Post etiam ingenuis charisque patescit amicis,

Et cuicumque bono nomine notus ero.

¹³ RMKT XVII. 2. 305. vö. még: i. m. 1. k. 623.

¹⁴ A rovásírásnak ezeket az emlékeit a Kolozsvárott megjelenő Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben szándékozom közzétenni.

Scribite, sincerum quae contestantur amorem
Symbola, praeclaris nobilitata viris;
Addite picturas, insignia, rursus opellam
Polliceor vobis officiumque meum.

Anno MDCI
mense Septembri, Gorlicii.

1601

Görlitz

- Nov. 3. — Bartholomeus Scultetus Gorl. Consul
Marcus Horvath
Nicolaus Horvath
Dec. 13. — Abrahamus Roth Freistad. Silesius
23. — Georgius Ratkay de Posga (színezett címerképpel)

1602

Görlitz

- Jan. 6. — Casper Lasla Silvs: Francus
Wigandus Mollerus
Márc. 17. — Mathias Bobrowizi de Hainik, S. Caesar. Regiaeque Mttis Tricesimae Késmár.
exactor
Máj. 31. — Thomas B. Uduarheli Szilaginus
Jun. 9. — Johannes F. Szepsinus Vngarus, Witeberga in patriam rediturus
29. — Gothofredus Glicius Gorlicius Lusatio-Silesius, Roman. I. R. alumnus
(színezett címerképpel)
Júl. 18. — Stephanus Kegelius Poson. Panno. (színezett címerképpel)
Okt. 4. — Erasmus a Gersdorff ab Ullersdorff (színezett címerképpel)
8. — Sebastianus Ambrosius Cais. L. M. Q. (Keismarkini mortuus) (Justinianus
császár színezett képmásával)
Nov. 7. — Johannes Roth Saxo Transylvanus

1603

Görlitz

- Johannes Linckius Cel. Sil. P. C. (Ad plures abiit 20 Junii, ho. 12 pomerid.
Gorlici 1603)
Joachimus a Köckeritz (színezett címerképpel)
Jan. 1. — Abrahamus Schwalbius a Giesitz, Phil. et Med. Doctor, Medicus in patria
17. — Franciscus Wendeler, Phil. et Med. D.
30. — Caspar Dornawius Varisc. (Medicinae Doctor Basileae creatus 1604) (görögül
és olaszul is)
Febr. 10. — Christophorus Arnoldus J. V. D. et P. L. (görögül és németül is)
13. — Johannes Ferschius, civis Bartphensis
28. — M. David Rhamlerus (?), consul et syndicus Görlicensis
Márc. 5. — Gottfridus Abrah. Fil. Bucholzerus, Reip. Gorl. Notarius et Historiarum
studiosus (színezett címerképpel)
17. — Aelius Cüchler Gorl. P. L. scholae patriae collega (színezett címerképpel)
Johannes Filiczkius Farkasfalwanus (színezett képpel, mely könyvet tartó
kezet ábrázol)
Ápril. 1. — Martinus Saliceus Transylvanus (görögül is)
Barth. Schualb a Crisitz, Caes. Med. et omnium ordinum incliti regni Bohe-
miae archiater (színezett címerképpel)
6. — Daniel Staudius Gorl. D. J. U.
7. — M. Christophorus Staudius Gorl. Lusat.
16. — Abrahamus Guncelius Misnicus
22. — Paulus Hirscherus Coronensis Transsylvanus (Judicis ejus urbis primarii
fere per octennium filius, cujus avus ann. 24 eodem functus officio vita
functus est tandem).
Joannes Scharkanyerus Coronensis Transsylvanus

26. — Cristianus Theophili Pom.
 Nicolaus Theophili Pom. (görögül is)
 Máj.16. — Joannes Lupinus Schinckensis Transylvanus
 Melchior Hause a C. Z. (poeta Caes.)
 M. Johannes Falkenhan
 23. — M. Martinus Mylius (görögül is)
 26. — Johannes Wlkovicus a Kvitkova (színezett címerképpel)
 Jun. 1. — Wenceslaus a Funkenstein Pragensis
 6. — M. Bernhardus Fues (?) Francof. M. (görögül)
 20. — Victorinus Glich in Cosma

Zittau

- Jun. 21. — M. Melchior Gerlachius, scholae Zittanae Rector (görögül is)
 Johannes Albertus L. B. Berka de Duba et Lippa
 Alexius Berka L. B. etc.
 Gotlobius junior Berka, Liber Baro de Duba et Lippa

Prága

- Jun. 25. — Elias Rosinus a Jaworniko
 26. — Gregorius Hoyer Gorlicius
 M. Marcus Bydzouinus a Florentino, prepositus collegii regis Venceslai et
 Rector Acad. Pragensis
 M. Andreas Mitysko Litomericenus, decanus facult. artium in Acad. Pragensis
 M. Zacharias Styrsky Pragenus
 M. Martinus Bacháczek, ... in collegio Carolino et in habitatione M. Johan-
 nis Hussy, vicina auditorio Theologico in Academia Pragensi

Wittenberg

- (Jul. 1—5 között) — Fridericus Taubmanus profesor et poetaster parocus(?)
 Iacobus Cocus D.
 Jul. 2 (jun. 22) — Stephanus P. Desinus
 Stephanus C. Beltechinus (obiit in pastoratu ecclesiae Zempleniensis)
 Michael Sziszeki (1611 Patachini mortuus)
 Stephanus F. Dobronochinus
 Benedictus Nadasdi
 Joannes S. Ketskemethinus (+ Ao. 1624)
 Stephanus T. Waradinus (+ Ao. 1625 23 Januarii, antea 19 Jan. hemiplexia
 in cathedra tactus Kereszturini ad Bodrog) (héberül is)
 3 (jun. 23.) — Joannes H. Visolinus
 Michael P. Varadinus Major (+ 1623 Biharini)
 Stephanus Snobol Rivulinus
 4 (jun. 24.) — Melchior Jöstelius (?) Drosd: (?) Med. D. et Mathematicum superior. Pro-
 fessor in Acad. Wittb. (görögül)
 Balthasar Mencius Saxo, M. ac P. Cor.
 5 (jun. 25.) — Balthasar Miskolcinius, scripsi aeger

Zerbst

- 5 (jun. 25.) — M. Wolfgangus Amlingus Fr., ecclesiae Anhaltinae minister (görögül)
 Gregorius Bersmanus

Lipce

- (Jul. 9 ?) — M. Joannes Fridericus Francus, Professor ph.
 Matthaes Dresserus

Heidelberg

- Szept. 9. — Arturus Jonstonus Scotus
 22. — M. Martinus Polycarpus Bohemus (görögül és szírül is)
 Nov. hóban — Stephanus Ratskevinus (+ in pastoratu Heicziensi)

1604

Heidelberg

- Jan. 1. — Antonius Renaldus Vasco, ecclesiae reformatae Burdegalensis pastor (héberül és görögül is)
- Márc. 4. — Johan. Calvinus W. Academ. Heidelb. professor
14. — Henricus Smetius, Med. professor
15. — D. Quirinus Reuterus in Acad. Heidelb. Theol. Professor
Johannes Guilielmus a Leimius (?) I. H. D. Comit. Nassov. a consiliis (olaszul és franciául is)
23. — M. Daniel Marcell. Lubloviensis Scepusius
24. — M. Aemilius Portus, Francisci Porti Cretensis F., in ... Heydelbergensi Academia ordinarius Linguae Graecae Professor (görögül)
25. — S. Stenius
- Áprils. 15. — Paulus Kazarowsky (színezett címerképpel)
- Máj. 11. — Ianus Gruterus
- Jun. 4. — Friedricus Koedius (héberül is)
17. — Philippus Hoffmann L. D.
- Aug. 24. — Hjeremias Bart Silesius, comitum Ortenb. Ephorus (iam doctor medicus Basileae creatus 1606)
27. — Fridericus Casimirus Comes in Ortenburg
Johannes Philippus Comes in Ortenburg
- Szept. 21. — Rodolfus Goclenius
- Nov. 4. — Heinricus May, S. Th. Doctor
5. — M. Melchior Adamus benevol. retor (?) L. M. P. S.
9. — Daniel Nebel, Academiae Heidelb. professor, p. t. rector
23. — Dionysius Gothofredus

1605

Heidelberg

- Febr. 6. — Gallus Olympius D.
Ludouicus Grauius doctor medicus
- Márc. 4. — Wolfgangus Losseus, Phil. et Medic. Doctor
6. — Bartholomeus Coppen. Rostochiensis (Doctor Theologiae)
- Máj. 29. — Helias Putschius (görögül is)
- Aug. 26. — M. Iacobus Christmannus, professor logices (görögül is)
- Szept. 1. — Petrus de Spina, Ser^{mi} Electoris Palat. Archiatros
- Dec. 15. — Josephus Frisius

1606

Heidelberg

- Febr. 18. — Johannes Casimirus Comes Palatinus Rheni
M. Johannes Bocatius P(seta) L(aureatus) C(aesateus) legatus hoc temporis Hungariae ad Imperium
- Márc. 11. — Georgius Bernhardus Lincke (?) (színezett címerképpel, valamint egy férfi és női alakkal)
- Ápril. 30. — Sigismundus a Niebelschitz et Krieschitz (?) (színes címerképpel)
Balthasar Tilesius Sagan. Sil.
- Jun. 27. — Christophorus a Cedlitz Sil. (színes címerképpel)
Abrahamus a Kreckwitz Silesius (színes címerképpel)
28. — Petrus ab Herla, Ser^{mi} Electoris Palatini consiliarius
- Szept. 12. — Julíus von Damme (görögül és olaszul is)
- Nov. 22. — Alexander Witkovsky de Rudultowicze
- Dec. 23. — Andreas Perstenius, Ph. et M. D. (görögül)

Heidelberg

- Fridericus Elector Palatinus
 Friderich Pfaltzgraue
 Johann Albrecht Graue Solms (Manus est magni aulae Heidelbergens. magistris)
 Wilhelmus Comes Nassoviae
 Philippus Ernestus Comes Isenburgicus
 Johannes Counradus Sylvestris et Rheni Comes
 Cunradus Ludovicus Comes in Solms
 Fridericus Comes in Witgenstein
 Febr. 6. — Christophorus D. F. Tossanus (görögül is)
 Ápril 19. Bécs — Georgius Hoffman Junior, Sac. Caes. Regiaeque M^{ttis} Partium regni Hungariae superiorum secretarius bellicus (Eperjesini mortuus 1629).
 Ápril. 26, Nagyszombat — Caspar Zegedy de Zentkiralj (olaszul és franciául is)
 Martinus Zegedy nunc in Tirnavia (Ao. 1611 Cassouiae mortuus).
 Máj. 2, Késmárk — Michael Szerdahely (Aulae Keismarcensis familiariss., ibidem diem suum clausit).
 Máj. 8, Márkusfalva — Franciscus Mariasy de Markwsfalwa (+ Ao. 1612 mense Oct.)
 Máj. 28, (Késmárk?) — Caspar Praetorius, ecclesiae Keismarcensis minister primarius (Keismarkini mortuus) (görögül).
 Jun. 4, (Márkusfalva?) — Sigismundus Mariasy de Markusfalva.
 Jun. 7, Kassa — Matthias Feja Turocirakouinus.
 Jun. 10, Szántó — Georgius Tardj, servus dei...in ecclesia Zanthoviensi (Mortuus est Szantoviae 3 Dec. 1622).
 Jun. 12, Újhely — Johannes Csuliak, frater carnalis.
 Jun. 29, Márkusfalva — Gregorius Vacj, ejus loci pastor Vngaro-Sclauus.
 Jul. 23, Tarcál — Stephanus Szentandrasius (+ ult. Dec. 1609, Tarzalini).
 Aug. 22 (tempore eclipsis in sole) — Georgius Scepesj, pastor ecclesiae Kereszturiensis ad Bodrog (Bodrog Kereszturini mortuus Ao. 1611).
 Aug. 28. — Paulus Szantaj, pastor ecclesiae Liscensis (Tarzalini fato functus anno 1621 16 Nov. in primariatu) (görögül is)
 (Szept. 23, Ungvár). — Comes Valentinus Drugeth de Homonna.
 Szept. 24, Ungvár. — Andreas Debrecinus (ibidem mortuus 1608).
 Nov. 1, Tarcál — Christophorus Decius (+ Ao. 1623 Thoroniae).
 Nov. 28, Tarcál — Petrus H. Zombori scribebat inter varias curas, metus, sollicitudines et aerumnas (In senioratu Ungensi Unguarini denatus). (Magyarul is.)

1608

- Okt. 8, Szerencs várában — Martinus Sarossy, Splis ac Mag^{ci} Dni Sigismundi Rakocy secretarius.
 Okt. 12, Miskolc — Andreas Unghvari (mortuus anno 1611).

1609

- Jan. 26, Zombor — Heac Georgius Sixai parens Stephano P. Miscolcino filio... scribebat ... manibus infirmis (+1617).
 Jan. 27, (Zombor?) — Ludouicus Rakocy (mortuus in Zombor 3 Januarii 1612).
 Sigismundus Rakoczy junior (Ultimum vitae diem clausit, non sine suspitione veneni, Szerencini, Ao. 1620, ad illucescentem 27 Decembris diem).
 Febr. 19, Szerencs — Emericus Keczkemetinus.
 Máj. 6, Szerencs — Stephanus L. Miscolczinus Hajdelberga redux factus (mortuus in rectoratu Ungvariensi).
 Jun. 29, Várád — Georgius Gelsej quondam provisor Varadiensis.
 Jun. 30, Várád — Stephanus Decius. (In senioratu, multorum annorum, Bihariensi, Varadini 1631 mense Iunio mortuus).
 Nov. 6, Szerencs — Michael P. Foctóinus (Szatmarini mortuus).
 Nov. 8, Szerencs — Joannes D. Keserui ex Germania redux (Mortuus Albae Juliae in Transylvania cum esset Episcopus 1633).

1610

Márc. 7, Szerencs — Balthasar Karoly de Nagylak in comitatu Albensi Transilvaniae.
Julius havában — Johannes H. Keczkemethj (Rivuli Dominarum in primariatu mortuus).

1617

Okt. 26, Liszka — Stephanus Szylagyi D. T., concionator olim Splis ac Magci domini Thomae de Rimaszécz.
(1623—5 között, Liszka) — Matthias Erbinaeus a Brandau nobilis Bohaemus, Philos. et Med. D., Sereniss. Principis Transylvaniae archiater...ante annos 22 Gorlicy in studiis socius.

1628

Máj. 3. — Zacharias Leder (?) Pascouiensis, olim minister ecclesiae orthodoxorum in Moravia, in exilio scripsi (németül és csehül is).
Johannes Alvinus Hunobrodensis Moravus, ob imperterritam orthodoxae rell. exul (görögül is).
Simeon Valetus Lunaeus miserrimus exul ... anno 8. exilii sui.
Johannes Saporius Napagedlinus.

1629

Aug. 29, Liszka — Albertus Molnár Sz(enczi). (A bejegyzés szövege közölve: ItK 1966, 160-1).

1630

Jun. 10, Patak — Georgius Rakoczy Junior, aetatis suae 9.
Sigismundus Rakoczy, aetatis suae 8.
Jul. 13. — S(tephanus) Tolnaeus p. t. pastor indignus aulae illustr. Rakoczianae.
Aug. 7, Sárospatak — Benedictus Bakaj C. in ecclesia et schola ejusdem 1. p. t. minister.

1636

Nov. 22, Liszka — Én Bakos Gabor, Kultsar Balint Hadnagia, mjkor az en kegielmes Vram, az Erdeli Fejedelem segitsegere mentem, az en kedves Vramnak Apamnak, Miskolczj Istvan Vramnak, Liszkaj predikator Vramnak irtam eszt az Sententiat.

1639

Márc. 28, Liszka — Fr. Nicolaus Staszewsky, S. Th. D., Ordinis S. Pauli Primi Eremitae generalis vicarius apostolicus.

1644

Febr. 22, Patak — Georgius Czulajj, Illustrissimo ac Celsissimo Transyl. Principi a Sacris (rovásírással is).

1645

Jul. 20. — Andreas Majtenj.

1715

Sigismundus N. Husztj, qui ab Ao. 1701 pascit ovile Christi, quod est apud Pavaienses (rovásírással is).

DAS STAMMBUCH VON ISTVÁN MISKOLCI CSULYAK

Istvan Miskolci Csulyak (1575—1645) zählte nicht zu den hervorragendsten Köpfen der ungarischen protestantischen Spätrenaissance; was er für die Kirche, die Kultur und die Poesie leistete ist aber doch bemerkenswert. Er war ein charakteristischer Vertreter des provinziellen kirchlichen, schulischen und kulturellen Lebens in Oberungarn. Er dichtete in ungarischer und lateinischer Sprache, schrieb mehrere Prosawerke sowie Selbstbiographien, und führte bei Auslandsreisen ausführliche Tagebücher. Sein schriftlicher Nachlass ist aussergewöhnlich umfangreich und durchaus nicht bedeutungslos. Sein Reisetagebuch war bereits bekannt, aber nun wurde kürzlich auch sein Stammbuch entdeckt, das wichtige Daten hauptsächlich aus dem Zeitraum von 1601 bis 1607 enthält, und seine Reisebeschreibungen gut ergänzt. Zu jener Zeit besuchte István Miskolci Csulyak — als Begleiter eines jungen Adligen — ausländische Hochschulen, vor allem die von Görlitz und Heidelberg. Das Stammbuch, von dem hier Auszüge veröffentlicht werden, kann nebst dem Reisetagebuch als wichtiges Dokument für die ungarisch-deutschen kulturellen und literarischen Beziehungen in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts gelten.